గంప సంసారం

— ఇల్లిందల సరస్వతీదేవి

యాదయ్య కోసం చూసి చూసి తను కూడా పని జరిగే చోటికి వెళ్ళాలనుకుంది బక్కమ్మ. ఎండ మండి పోతున్నది. గుక్కెడు నీళ్ళ కోసం కోసెడు దూరం పోయి తీసుకురావాలి. దారి పొడవునా కంకర్రాళ్ళ గుట్టలు, మట్టి కుప్పలు, కొట్టిపడేసిన మొక్కలు, కంపలూ- కాలిబాటన పోయి కుండతో నీళ్ళు తెచ్చుకోవాలి.

పది మైళ్ళ దూరం రోడ్డు వేయడానికి కాంట్రాక్ట్ తీసుకున్నాడు కిష్టయ్య. అతడి చేతి కింది మేస్త్రీ కూలీలను మాట్లాడి వుంచాడు. పని పూర్తిగా అయ్యే వరకు అక్కడే గుడిసెలు వేసుకోవాలని చెప్పాడు. పాతిక మంది అందుకు ఒప్పుకుని గంపల్లో సామాన్లు సర్దుకుని చాప చుట్టలు చంకన పెట్టుకుని మేస్త్రీ గంగులు తెచ్చిన లారీలో ఎక్కారు. ముప్ఫయి అడుగుల వెడల్పు రోడ్డు వేయడానికి చిన్న చిన్న చెట్లూ, కంపలూ కొట్టి దారి చెయ్యడానికే ఆరునెలలు పట్టింది. కూలీలందరూ అంత వరకు- చెట్ల కింద పడుకున్నవాళ్ళు క్రమంగా దారికి పక్కగా వరుసగా గుడిసెలు వేసుకున్నారు. మేస్త్రీ గంగులు వాళ్ళ గుడిసెలకు పది బారల దూరాన ఒక గుడిసె లేపాడు. కాంట్రాక్టరు కిష్టయ్య ఒక డేరా వేసుకున్నాడు. పది మైళ్ళ దూరం పొడవునా జరుగుతున్న పని చూడడానికి సైకిల్ మీద వెళ్తాడు.

యాదయ్య కోసం బక్కమ్మ గుడిసె బైటికి వచ్చింది. కనుచూపు మేరలో అతడి జాడ లేదు. రొట్టె మూట కట్టుకుని పోవాలనుకుంటే పసిపిల్ల కేరుమన్నది.

సూర్యుడు నడి నెత్తిమీద నుంచి పడమటికి దిగుతున్నాడు.

పని ఇవాళ సాగడం లేదా? కూలీలు పని మీదినుంచి దిగే వేళ కాలేదా?

సిద్దిపేట ముతకచీరె మోకాళ్ళ దగ్గరికి కట్టుకుని, తలనిండా కొంగు కప్పుకుని, ఒడిలో పిల్లను బట్టతో బిగించి కట్టుకుంది బక్కమ్మ. గుడిసెకు కట్టిన గోనెపట్టాను దింపి, మూకుట్లో రొట్టె, కారం మూట గట్టుకుని, తల మీదకి సర్దుకుంటూ నడక సాగించింది పచ్చి బాలెంత బక్కమ్మ.

దాగి పొడవునా రాళ్ళ గుట్టలు దాటుకుంటూ ఎర్రటి ఎండలో నడిచిపోతోంది.

కూలీ జనం మట్టి తవ్వీపోస్తున్నారు. ఆడ కూలీలు మట్టి తట్టలు మోస్తున్నారు. మధ్య మధ్య గొంతులు తడుపుకుంటున్నారు.

"దొరా! ఈడికి పని ఆపుసేసి దిగుతం దొరా!" కూలీలు ఒక్కొక్కరే గంగుల్ని అడుగుతున్నారు.

"ఏటిరా మీ తొందర? నేను గడేరం సూస్తూనే వున్న. ఏళయితే దిగమని నేనే సెప్తా" మధ్య మధ్య తన గుడిసెలో దూరి రొట్టె తుంపులు తింటూనే వున్నాడు గంగులు.

ఎండాకాలం. ఎండిపోయిన నేలలోకి గునపాలు దింప లేక నీళ్లు కారిపోతున్నారు కూలీలు.

"దొరా, టేము దాటిపోయింది. నీవు గడేరం సూస్తుండావు. మేము పొద్దు సూస్తుండాం. కడుపులు మాడిపోతుండాయి. గొంతులెండి పోతుండాయి" ఒక్కొక్కరే పారలు, గునపాలు, తట్టలు కింద పడేశారు.

"ఏందిరా? అందరు ఒకపారే తట్టలు, పారలు కింద పడేసినరు?"

"దొరా! ఇంక సేతకాదు. బుక్కెడు తిని నీళ్ల తాగి పనిమీద కెక్కుతం దొరా!"

"దిగండి. దిగండి. కూలీలు ఇచ్చేటప్పుడు సూస్తాగా మీ పని" అంటున్నాడు గంగులు. అతడికి ఒక్కడికే కొన్ని ఒంటి నిండా బట్టలున్నాయి. కాళ్ళకు తెగిపోని చెప్పులున్నాయి. మధ్య మధ్య ఆగిపోతూ నడిచే గడియారం వుంది చేతికి.

కూలీలంతా చేతులు కడుక్కుని ఒక చెట్టు కింద చేరారు. ఆడ కూలీలు చద్ది మూటలు విప్పారు. ఎవరి మూటల్లోంచి వాళ్ళు జొన్న రొట్టెలు చేతిలోకి తీసుకుని కారప్పొడి అద్దుకుని తింటున్నారు. రెండు రోజుల కొకసారి చేసిన రొట్టెలు కొయ్యముక్కల్లా వున్నాయి. నమిలి నమిలి తినాలి. రెండేసి రొట్టెలు తిని ముంతెడు నీళ్ళు తాగి చుట్టముక్కలు వెలిగించారు కూలీలు. ఆడ కూలీలు మూకుళ్ళు కడుక్కుని మూటలు కట్టారు. ఆ చెట్టుకిందనే కొంగులు పరుచుకున్నారు.

తెగిపోయిన చెప్పులు కాళ్ళకు తాళ్ళతో కట్టుకుని రాళ్ళల్లోనుంచి మట్టి కుప్పల మధ్య నడుచుకుంటూ వస్తున్న బక్కమ్మను చూసి ఎదురెళ్ళి మూటనందుకున్నాడు యాదయ్య.

"ఇంకా పనిమీంచి దిగవేంటి? సూసి సూసి పిల్లను ఒడగ్గట్టుకుని బయలెల్లిన."

జవాబు చెప్పడానికి యాదయ్యకు సమయం లేదు. చెట్టు కింద కూర్చుని మూట విప్పాడు. మాటా మంచీ లేకుండా రొట్టె నములుతున్నాడు. కూలీలంతా లేచి పనిలోకి వెళ్ళే వేళవుతుందేమోనన్న భయంతో అటూ ఇటూ చూసుకుంటూ తింటున్నాడు.

దండనీతి

కత్తి అంచున జారుతున్న
ఆఖరి నెత్తుటిబొట్టు
నేలరాలక మునుపే
ఆవిరికాక మునుపే
దాని దాహం తీర్చు
శిరచ్ఛేదాలకు
ఉపయోగించిన కరవాలపు
రుధిర దాహానికి
పావురాళ్ళ ఫలహారమూ
నెత్తురుపోసి పెంచిన
పులులకు
పచ్చిగడ్డి అరుచి కాదా
ఆకలికి మాడిన పులులకు
అడవంతా బలయినా
దాహం తీరదు
ఆకలి చావదు.

—సూరం సురేష్

అటు పిల్ల పాలు తాగుతున్నది. ఇటు యాదయ్య రొట్టె తింటున్నాడు. బక్కమ్మ కడుపు నిండుతోంది. మనస్సు తృప్తి చెందుతోంది.

"ఏందిర? ఇంకా కాలేదు తిండి? పని మీదినుంచి దిగినరంటే అంతే. మళ్ళీ కేకలు పెడితే గాని ఎక్కరు" పెద్దగా అరుస్తున్నాడు మేస్త్రీ గంగులు.

"దొరా. నీలుక్కపోయిన రొట్టె నమిలి నమిలి తినాలె దొరా. కొద్దిగా కూకుంటే గాని పని మీది కెక్కలేం."

"ఎంతసేపుర. ఈయేళ గుత్తేదారొస్తడు. పని ఏం చేసినరంటె చూపియ్యాలనా వద్దా?" అరుస్తున్నాడు.

"ఆడినుంచి ఈడిదాకా తవ్వినమా? చెట్లు, కంపా కొట్టినమా, కొలుసుకో"

కూలీలలో అందరికంటే కొమరయ్యకు అనుభవ మెక్కువ. మొదటినుంచీ మేస్త్రీ గంగుల్ని కనిపెట్టి చూస్తున్నాడు. కూలీల చేత బాగా పని చేయించుకుని, కూలీ ఇచ్చేటప్పుడు లేనిపోని నేరాలు ఆరోపించేవాళ్ళను, పై వాళ్ళకు ఒక ధర చెప్పి, కూలీలకు ఒక ధర మాట్లాడేవాళ్ళనూ బాగా ఎరిగినవాడు. గంగులు బెదిరింపులూ అరుపులూ వింటూ నోరు మెదపకుండా గంభీరంగా వున్నాడు.

అరగంట తరువాత కూలీ జనమంతా మళ్ళీ పనిలోకి ఎక్కారు. తవ్వేవాళ్ళు తవ్వుతున్నారు. మట్టి గంపలు మోసేవాళ్ళు మోస్తున్నారు. వీళ్ళకు ముందు నలుగురు చెట్లూ కంపలూ కొట్టిపడేస్తున్నారు.

ఆ సాయంత్రం హుషారుగా ఈల వేసుకుంటూ గుత్తేదారు వచ్చాడు. మేస్త్రీ అతడివెంట వుండి అంతవరకు జరిగిన పని చూపిస్తున్నాడు. ఇద్దరూ మాట్లాడుకున్నారు.

గుత్తేదారు కూలీల దగ్గరకొచ్చి "మీరంతా ఒళ్ళొంచి యేగిరం పనిచెయ్యాలె. పని కొద్దిగనే అయింది. రేపు కూలీ ఇచ్చేరోజు" అన్నాడు.

కూలీలంతా గుత్తేదారు దగ్గరికి ఒక్క పరుగున వచ్చారు.

"దణ్ణాలు దొరా, యేగిరమే పని చేస్తుండం దొరా. మా సేతులు సూడండి. బొబ్బలొచ్చి మంటల్లేస్తున్నయ్. భూమి ఎండిపోయింది. గడ్డపార దిగుతులేదు" ఒంగి ఒంగి దణ్ణాలు పెట్టారంతా.

"దణ్ణాలు కాదుర. పని జరగాల".

చెట్టుకింద నిలబడి ఇదంతా చూస్తున్న కొమరయ్య కదిలి వచ్చాడు. గుత్తేదారుకు దణ్ణం పెట్టాడు.

అతడిని వింతగా చూశాడు గుత్తేదారు.

"నీవూ కూలోడివేనా?"

"అవును దొరా"

"పని అనుకున్నంత యేగిరం సాగుతులేదు"

"దొరా, మేము ఈ పనిలోకి ఆరు నెలలాయె వచ్చి. ఒక్కనాడయిన కూకోలేదు"

"ఆరు నెల్ల పని కాలేదు గదర?"

"పని కాలేదా? ఇగ సూడు దొర" మొలలో నుంచి మలకతాడు తీశాడు. "ఈ తాడు కొలుసుకో. నూరు గజాలది. దీనితో కొలుసుకుంటా

గెంట్లు పెట్టిన. లెక్క

సేస్కో దొర. నేల గెట్టిగుండది. గడ్డపారలు దిగుతు లేవు."

గుత్తేదారు దారి పొడుగునా పెట్టిన గెట్లన్నీ లెక్క బెట్టుకుంటూ వచ్చాడు. ఇంక రెండు మైళ్ళ దూరమే వుంది. అనుకున్నదానికంటే పని తొందరగా అవుతుందని అంచనా కట్టాడు. మనసు ఆనందంతో గంతులు వేసింది. కాని, తన ముందున్నది కూలీ జనం. తను మాట్లాడవలసింది వాళ్ళతో. మేస్త్రీతో మాట్లాడి వెళ్ళిపోయాడు.

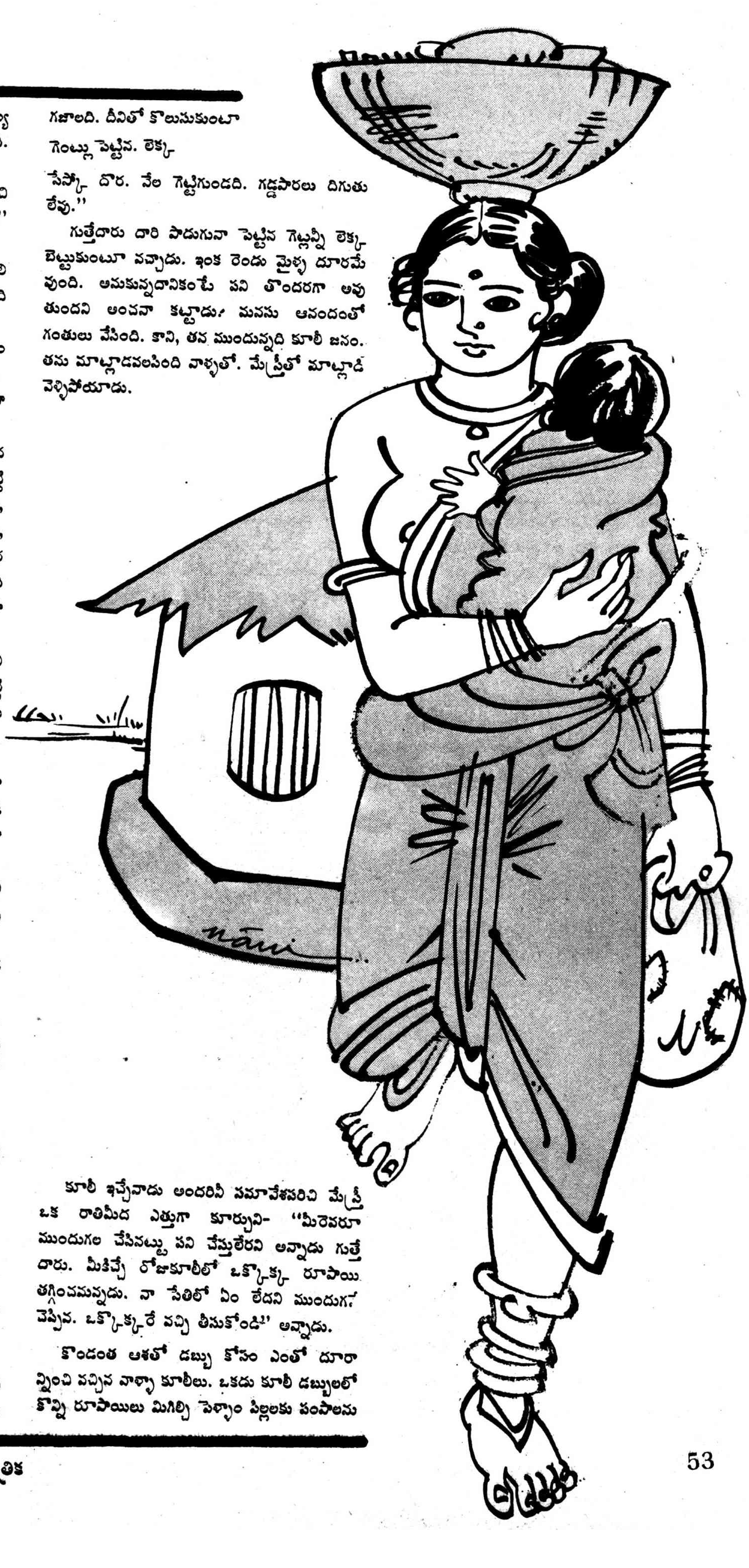

కూలీ ఇచ్చేవాడు అందరినీ సమావేశపరిచి మేస్త్రీ ఒక రాతిమీద ఎత్తుగా కూర్చుని- "మీరెవరూ ముందుగల చేసినట్టు పని చేస్తలేరని అన్నాడు గుత్తేదారు. మీకిచ్చే రోజుకూలీలో ఒక్కొక్క రూపాయి తగ్గించమన్నడు. నా సేతిలో ఏం లేదని ముందుగనే చెప్పిన. ఒక్కొక్కరే వచ్చి తీసుకోండి" అన్నాడు.

కొండంత ఆశతో డబ్బు కోసం ఎంతో దూరాన్నించి వచ్చిన వాళ్ళా కూలీలు. ఒకడు కూలీ డబ్బులలో కొన్ని రూపాయిలు మిగిల్చి పెళ్ళాం పిల్లలకు పంపాలను

జ్ఞాపకాలు

జ్ఞాపకాలతోనే తెగ పెరిగాను నేను
బంజరు భూమిలో అడవి బలిసినట్టు
ఉదయం విచ్చుకునేసరికి జ్ఞాపకాల పక్షులు పాటలు
పాడతాయి
రాత్రివేళల్లో జ్ఞాపకాల గాలులు వీస్తాయి
పగలంతా జ్ఞాపకాల చెట్లు తలలూపుతూ
నుంచుంటాయి

"అనగా అనగా ఓ వూళ్ళో..." కథలు
క్రమంగా సెలవు పుచ్చుకుంటాయి
అప్పుడు గుర్తొస్తుంది నాకు... ఒంటరితనం
ఒకసారి తీరని దాహం, మరి ఎప్పటికీ తీరదు

కాని— జ్ఞాపకాలు నిత్య శక్తిమంతాలు
చిత్రాలు – చిత్ర విచిత్రంగా
పుఃఖానుపుఃఖాలుగా త్వర త్వరగా మరలివస్తాయి
నిరంతరం కురుస్తున్న జ్ఞాపకాల చినుకులు
నిశ్శబ్దంగా వుండవు
జ్ఞాపకాల మంచుతెర ఎప్పటికీ జారదు

[డేవిడ్ సామిలోవ్‌కు కృతజ్ఞతలతో]

—మానేపల్లి సత్యనారాయణ

కున్నాడు. తన తల్లికి, తమ్ములకు కొంత డబ్బు పంపితే రెండు పూటలా ఇంత జొన్నగటక తాగుతారని ఆశ పడ్డాడు. ఒకడు మంచంలో వున్న తండ్రికి నాలుగు రోజుల కూలీ అయినా పంపాలనుకున్నాడు. పెళ్ళాం బిడ్డలతో ఇక్కడైనా కొంతకాలం వుండి కడుపునిండా తిండి తిందామని వచ్చినవారు కొందరు. ఈ ఎండలకు, ఈ కష్టమైన పనికి చిక్కి శల్యాలయినా వారం కాగానే కూలీ డబ్బులు చేతిలో పడతాయని సంబరపడ్డారు. విసుగు, కోపము వచ్చి వెళ్ళిపోవాలనుకుని కూడా ఈ కూలీ డబ్బుల కోసమే ఆగారు. లారీలో వచ్చారు కనుక తిరిగి వెళ్ళడం కష్టమే. అంటే నడవాలి. ఎంత దూరమని నడుస్తారు? ఎన్నాళ్ళని నడుస్తారు?

మేస్త్రీ మాటలకు కూలీలలో కొందరికి కళ్ళ నీళ్ళొచ్చాయి. కొందరు పళ్ళు కొరుక్కున్నారు. కోపాన్ని దిగమింగారు. ఆడ కూలీలు పైకే ఏడ్చేశారు. ఒకామె రోజుల పిల్లను ఒళ్ళో పెట్టుకుని భోరున ఏడ్చింది. మగ కూలీలలో కొందరికి కోపం బుసబుస పైకి పొంగింది.

"అన్నాయం సేయకు దొరా. మనస్సొచ్చిగా సెప్పు దొరా! మేం పని సెయ్యలేదూ? సెయ్యకుండానే ఇంత లెక్క పని జరిగిందా దొరా? మా కడుపులు కొట్టకు దొరా" ఒంగి ఒంగి దణ్ణాలు పెట్టారు కొందరు.

మేస్త్రీ మనసు కరగలేదు. ఊళ్ళో వున్న ఆడదానికి మెడలోకి గుళ్ళు చేయిస్తానని చెప్పి వచ్చాడు. పుస్తె కట్టిన పెండ్లానికి, పిల్లలకు గంజినీళ్ళకు డబ్బు పంపుతానని చెప్పాడు. కూలీలందరినీ బెదిరించి, మిగిల్చి, వారానికి పాతిక రూపాయిలు పంపతానని చెప్పి వచ్చాడు.

ఆరు నెలల నుంచి జరుగుతున్న అన్యాయాలను చూస్తూ కోపాన్ని అణచుకుంటున్న కోడెతాచు కొమరయ్య. గుంపులో నుంచి లేచి మేస్త్రీ ముందరి కొచ్చి నిలబడ్డాడు నడుమ్మీద చేతులు పెట్టుకుని.

"ఏందిర ముందు కొచ్చినవు మొనగాడిలా?" మేస్త్రీ గుండెలో సన్నగా దడ మొదలయింది అతడిని చూసి.

"ఏమన్నవు మేస్త్రీ? పని సరింగ లేదూ? వచ్చిన కాణ్ణించి మాస్తుండా నీ సంగతి. కూలీలిచ్చేనాడు పేచీ పెడతవా? పెతిరోజూ పని బాగా లేదని సతాయిస్తవా? ఎంత మిగులుస్తున్నవ్? ఆ .. సెప్పు?" మరో అడుగు ముందుకు వేశాడు.

తెలుగు విద్యార్థి

విద్యార్థులు ఉపాధ్యాయుల కల్పతరువు

ఇటు విద్యార్థులకు, అటు ఉపాధ్యాయులకు కూడా అత్యవసర అంశాల్ని క్రమబద్ధంగా అందజేసే ఏకైక మాసపత్రిక "తెలుగు విద్యార్థి".

లోకాయుక్త ఆవుల సాంబశివరావుగారు వివిధాంశాల మీద సందేహాలకు ఇచ్చే సమాధానాలు,సమాచార సర్వస్వం లాంటి "మనజిల్లాల కథ"లు,ఆకట్టుకునేకథలు,కవితలు, వైజ్ఞానిక వ్యాసాలు గ్రంథసమీక్షలు, సాహిత్య పరిచయాలు, విద్యారంగ విశేషాలతో సర్వ సమగ్రంగా వెలువడే కల్పతరువు "తెలుగు విద్యార్థి"

ఉపాధ్యాయులకు,పాఠశాలాధిపతులకుఅత్యంత ఉపయుక్తమైన ప్రభుత్వ ఉత్తర్వులను, జి.వో.లను యధాతథంగా ప్రచురించే సమాచార వేదిక "తెలుగు విద్యార్థి" ఒక్కటే.

తెలుగు విద్యార్థి
విద్యా సాంస్కృతిక మాసపత్రిక
మచిలీపట్నం-521001

విడి ప్రతి రు. 2-00 లు. ప్రత్యేక సంచికలతో సహ సంవత్సర చందా రు.25-00 లు. ప్రాతినిధ్యం లేనిచోట ఏజంట్లు కావలెను.

మేస్త్రీ గుండె గబగబాకొట్టుక్కోవడం మొదలు పెట్టింది.

నేను లారీ తెచ్చిన్నాడే చెప్పిన. పని బాగా చేయ కుంటే కూలీ తగ్గిస్తనని" ధైర్యం తెచ్చుకుని అన్నాడు మేస్త్రీ.

"ఏం బాగు? కండలు కరిగినయ్. కడుపులు మాడి నయ్. పేతులు బొబ్బలెక్కినయ్. కూసింతసేపు కూకో లేదు. యేగిరం ఇళ్ళకు పోవాలని పేసినవ్. అటు సూడు ఆ ఆడదాన్ని. పొట్టతో వుండి తట్టలు మోసింది. రోగంతో తట్టలు ఎత్తుతున్న ఆ ఆడదాన్ని సూడు. ఎండగొట్టె పచ్చిన పిల్లగాణ్ణి పారేసి ఏడ్చుకుంటూ వచ్చి తట్టలు ఎత్తుతుండది అటు సూడు. ఆ ముసిలాణ్ణి సూసినవా? నడుం ఒంగిపోయింది. గడ్డపార భూమిలోకి దింపలేదు. ఆడదానిలా తట్టలు మోస్తున్నడు. ఎందు కొచ్చినరు ఈళ్ళంతా నీతోగూడా? తిండికి లేక. కూలీ దొరక్క. అసుమంటివోళ్ళ కడుపులు గొడతవా?"

అక్కడికి నాలుగు మైళ్ళయినా నడిస్తేగాని ఏ గ్రామం రాదు. ఇంతకాలం వాళ్ళలో ఒకడు పదిహేను రోజుల కొకసాడు గ్రామానికి వెళ్ళి జొన్నలు కొని మరకు పోసి పిండి తెస్తున్నాడు. వారానికి కావలసిన అల్లం, మిరపకాయలు, వెల్లిగడ్డ తెస్తాడు. అందరూ పంచుకుని రొట్టెలు చేసుకుంటున్నారు. రాయి మీద రాయి పెట్టి కారం నూరుకుంటున్నారు. నాలుగు రోజులకొకసారి రొట్టెలు చేసుకుని ఉట్టమీద పెట్టుకుని కొయ్యబారిన ఆ రొట్టెలనే తింటున్నారు. ఆడ కూలీ లలో యాదమ్మకు పురుడు అక్కడే వచ్చింది. తోటి ఆడ కూలీలంతా ఆమెకు తోడుగా నిలిచారు. పన్నెండు రోజులే పనికి పోలేదు యాదమ్మ. ఊళ్ళో అత్త దగ్గరుంచిన పిల్లలకు గంజినీళ్ళయినా వున్నాయో, లేదో? రొట్టె తినలేకపోతున్నది

వాళ్ళకు ఊళ్ళో పనులు లేవు. ఆ చుట్టుపక్కల గ్రామాలన్నీ అట్లనే వున్నాయి. జనానికి కడుపు నిండా తిండి లేదు. తాగేటందుకు నీళ్ళు లేవు. సుఖమంతా నిద్రలోనే. కళ్ళు తెరిస్తే కడుపులో మంట. ఒంటికి నిండుగా బట్టలేదు. పిలవడానికి గూడు లేదు.

నానా అగచాట్లు పడుతున్న కూలీ జనం మేస్త్రీ పని ఇప్పిస్తానని లారీ తీసుకురాగానే పాతికమంది సంబరంగా లారీ ఎక్కారు. పని చురుకుగా సాగుతున్నా కూలీ లిచ్చేవాడు గుత్తేదారు ఇచ్చిన డబ్బులో నుంచి కొంత బిగబడతాడు మేస్త్రీ గంగులు.

కూలీలంతా ఆరోజు కోసం ఎదురు చూస్తారు ఆశతో. ఇచ్చేవాడు ప్రాణం ఉసూరుమనిపిస్తాడు గంగులు. 'ఇంకెన్ని రోజుల్లే' అనుకుంటూ కూలీలు రోజులు గడుపుతున్నారు. కొమరయ్య కూలీ గుండె ఆనాడు మండింది.

"ఈడికొచ్చినకాడి నుంచీ ఇట్లనే సేస్తున్నవు కద మేస్త్రీ? ఎన్నడయినా సిందు కూలీ ఇచ్చినవా?"

"కూలీ ఇయ్యపోతేనె మీరంత రొట్టె తింటు న్నారా?"

"ఆ రొట్టె తిని నాలుగు పైసలు యెనకేసుకోవాలని రాలేదు. ఆ రొట్టయినా కడుపు నిండా తినాలని, మావోళ్ళకింత తినిపించాలని వచ్చినం. ఈడికొచ్చినంక పనిసూస్తె బాగుంది. గెట్టి భూమి. ఎక్కువ కూలీ ఇచ్చేదిపోయి ఇంత తగ్గిస్తవా మేస్త్రీ?"

"గుత్తేదారిచ్చినంత మీకిస్తగాని, నా జేబులోంచి

కాదుగద" మేస్త్రీ లేచాడు.

కొమరయ్య వెనుదిరిగాడు. కూలీలు చూస్తూ నిం బడ్డారు.

రాత్రి రెండు గంటలకు కొమరయ్య లేచాడు. చప్పుడు కాకుండా తన సరుకులన్నీ మూటగట్టాడు. ఒక్కొక్క గుడిసెలోకెళ్ళి అందరివీ మూటలు కట్టు మన్నాడు. వాళ్ళకు కొమరయ్య మాటంటే గురి. కొమరయ్య చెప్పగానే అందరు గుడ్డలు, కుండలు గంపలకెత్తారు. చప్పుడు కాకుండా చీకటిలో కాలిబాటన నాలుగు మైళ్ళు నడిచారు. ఊరి ముందర చెట్టుకింద దిగారు.

ఆ చెట్టు చాలాయేళ్ళనాటి చింత చెట్టు. కొమ్మలు విస్తరించి చుట్టూ నీడను కల్పిస్తున్నది. కూలీలందరూ ఈతాకుల చాపలు పరుచుకుని ఒక కునుకు తీశారు. అందరికంటె ముందు లేచినవాడు కొమరయ్య. వెలుగు రేఖలలో ఆ చుట్టుపక్కలకు వెళ్ళి ఊరి బావి ఎంత

దూరంలో వుంది' చూశాడు. అక్కడికి ఫర్లాంగు దూరంలో బావి వుంది. తొంగి చూస్తే నీళ్ళు చాలా లోతుగా కనబడ్డాయి. అక్కడి నుంచి తిరిగి వస్తూ ఆలోచించాడు. అందరికీ కాలకృత్యాలు తీర్చుకోవడానికి, తాగడానికి, వంటలకు మూడు నాలుగు కడవల నీళ్ళు కావాలి. తమ దగ్గర తాడు లేదు. బొక్కెన లేదు ఎలాగ?

ఆలోచిస్తూ ఆ బావి దగ్గరే రాతి మీద కూర్చున్నాడు కొమరయ్య.

ఒక అరగంట తేడాతో అందరూ నిద్రలు లేచారు. చాపలు చుట్టి చెట్టుపక్కన పెట్టారు. ఒకరిద్దరు చిన్న పిల్లలు పడుకున్న చాప మాత్రం వుంచి వాళ్ళకు బట్టలు సరిగా కప్పారు. అందరూ "ఏటిసేద్దాం? ఏటిసేద్దాం? నీళ్ళబొట్టు కావాలి" అనుకుంటూ మధనపడుతున్నారు.

"మన కొమరయ్యేడీ?"

"చుట్టుపక్కల నీళ్ళకోసం ఎళ్ళుంటాడు."

"బావి చూడబోయిండేమో?"

"ఆడు మనకు పెద్ద. మన కోసమే కష్టపడతడు"

కొమరయ్య బావి దగ్గరకి ఎవరు వస్తారా అని ఎదురుచూస్తున్నాడు. కొంతసేపటికి కావడిలో రెండు కుండలు పెట్టుకుని నీళ్ళు తోడడానికి ఒక బుంగ, తాడు తీసుకుని ఇద్దరు మనుషులు వచ్చారు.

వాళ్ళను చూడగానే కొమరయ్య దిగ్గున లేచాడు.

"నేను వట్టిగనే కూసున్న. బుంగతో బావిలో నుంచి నేను నీళ్ళు తోడిపోస్త."

"మేము నీళ్ళు లాక్కుంటము. నీ వెవరు?"

"మేము ఓ పాతిక మందిమి, ఓ ఆడ రోడ్డు ఏసి వస్తుండాము. ఆ సింత సెట్టుకాడ మా వోళ్ళున్నరు" వాళ్ళ చేతిలో నుంచి తాడు, బుంగ తీసుకుని నీళ్ళు తోడిపోశాడు. వాళ్ళు కావడి లెత్తుకుంటుండగా "మళ్ళొస్తరా?" అడిగాడు.

"ఇట్లా పదిసార్లు తిరగాల్ని, మేమే గాదు ఈ ఊరందరికీ ఇదే బావి. అందరు వొస్తరు".

"మీరు వచ్చేదరక ఈ బుంగతో మేము నీళ్ళు తోడుకోమా? మీరొచ్చినంత మళ్ళీ నేనే నీళ్ళు లాగిస్త."

ఇద్దరూ కొంతసేపు నిలబడిపోయారు. వాళ్ళ ముఖాలలో భయం, సందేహం కొంతసేపు దోబూచులాడాయి. సందేహం వీడక ఒకడు అక్కడ వుండి, ఒకడు మాత్రమే వెళ్ళాడు.

అంతలో కొమరయ్య వాళ్ళ గుంపుకు వినబడేటట్టు కూతలేశాడు. మగవాళ్ళు పరుగు పరుగున వచ్చారు. కొమరయ్య నీళ్ళు తోడిపోస్తే వాళ్ళు ముఖాలు కడిగి చెట్టు దగ్గరకెళ్ళి తమ గంపలలోనుంచి ముంతలు, దాకలు, రెండు కడవలు తెచ్చి నీళ్ళు నింపి తీసుకెళ్ళారు.

అలా బావి దగ్గర కొచ్చినవాళ్ళకు నీళ్ల తోడిపోస్తూ "అన్నా, ఈ ఊళ్ళో ఉప్పరి పనులేవయినా దొరుకుతయా?" అడిగాడు.

"అడిగి తెలుసుకోవాలి."

"దారి సూపిస్తే నే బోతా."

"నా యెంట రా."

ఆ గ్రామానికి ఒక పెద్ద రెండు సందులు దాటిన తరువాత ఒక పెద్ద పెంకుటింట్లో వుంటున్నాడు. ఆయనకు ఇంటినిండా సంతానముంటుంది. కొమ

'మౌలిక విలువలు సాహిత్యంలో ముఖ్యం'

* మీరు ఎప్పటి నుంచి రచనా వ్యాసంగాన్ని మొదలు పెట్టారు?

జవాబు: 1943-44 నుంచీ ప్రారంభించాను కానీ ప్రచురించలేదు. దానికి కారణం నేను చదివిన రచనల్లాగా అవి వుండకపోవటమే. కనుక మళ్ళీ వాటిని తిరిగి తిరిగి వ్రాస్తూ, దిద్దుతూ మూడు, నాలుగు సంవత్సరాలు గడిపి, రేడియోలో ప్రసారమైన తరువాత భారతి వంటి పత్రికలకు ఇచ్చాను.

* అప్పట్లో మీరు రచనలు చేసే తొలి రోజుల్లో సాహిత్య రంగంలో వున్న రచయిత్రులు ఎవరు? వారి ప్రభావం మీ మీద వుందా?

జవాబు: నేను వచన రచనలే చేశాను. అటువంటి వచన రచనలు చేసేవారు బహు తక్కువగా వుండేవారు. వారిలో కనుపర్తి వరలక్ష్మమ్మ గారు ఒకరు. ఎవరి ప్రభావం నా మీద లేదు.

* ఆధునిక స్త్రీకి (అంటే నేటి యువతరం) వున్న స్వేచ్ఛ రచయిత్రిగా మీకు లభించిందా?

జవాబు: నేను ఇంట్లోనే వుండి అనేక ఇంగ్లీషు, తెలుగు పుస్తకాలు ఎక్కువగా చదువుతూ అలా వ్రాయాలి అన్న కుతూహలంతో వ్రాయటం మొదలుపెట్టాను. నాకు ఆటంకాలు కలుగలేదు. అందుకు మావారు ఎంతో సహకారం ఇచ్చారు. మంచి పుస్తకాలు తెచ్చి ఇవ్వడం, లైబ్రరీలకు తీసుకువెళ్ళడం, సాహిత్య సభలకు తీసుకు వెళ్ళడం ద్వారా ఆయన సహకారం లభించేది.

* మీ మొదటి రచన ఏది?

జవాబు: నాకు ప్రకటించబడిన మొదటిరచన అంటూ లేదు. దక్కన్ రేడియోలో ప్రోగ్రామ్ వచ్చినప్పుడు,ఆ వ్యవధికి తగినట్లు అంతకు ముందు నేను వ్రాసి పెట్టుకున్న నా రచనల్లోంచి ఏదో ఒకటి తీసి కాపీ చేసి ప్రసారం చేసుకొన్నాను. అలా ప్రసారం అయిన నా మొట్టమొదటి కథ 'పితృహృదయం'. దాదాపు 1966 ఆ ప్రాంతంలోనని నాకు గుర్తు. తరువాత అదే కథని భారతిలో ప్రచురించడం జరిగింది.

* మీరు సుమారు ఎన్ని కథలు వ్రాశారు?

జవాబు: నేను 150, 170 వరకు వ్రాశాను. ఆ రాసిలోని వాసి గలిగిన వంద కథలు ఏరి "స్వర్ణ కమలం"గా 1982లో సంకలనం చేయడం జరిగింది.

* మీ ఇతర రచనలు ఏమిటి?

జవాబు: వ్యాస సంకలనాలు ఐదు. 15 వరకు నవలలు, బాల సాహిత్యంలో జీవిత చరిత్రలు, కథలు, నాటికలు, రేడియో నాటికలు, బాలల కోసం నాటికలు వ్రాశాను. 7 సంవత్సరాలపాటు ఆంధ్ర సచిత్ర వారపత్రికలో వనితాలోకం శీర్షికను నిర్వహించాను. 9 సం. కృష్ణా పత్రికలో 'ఇయంగేహే లక్ష్మీః' శీర్షికను నిర్వహించాను. ఈ 16 సంవత్సరాల పాటు వివిధ విషయాలపై వ్రాసిన వ్యాసాలు, అవి పైన చెప్పిన ఐదు సంపుటాలుగా వెలువడ్డాయి.

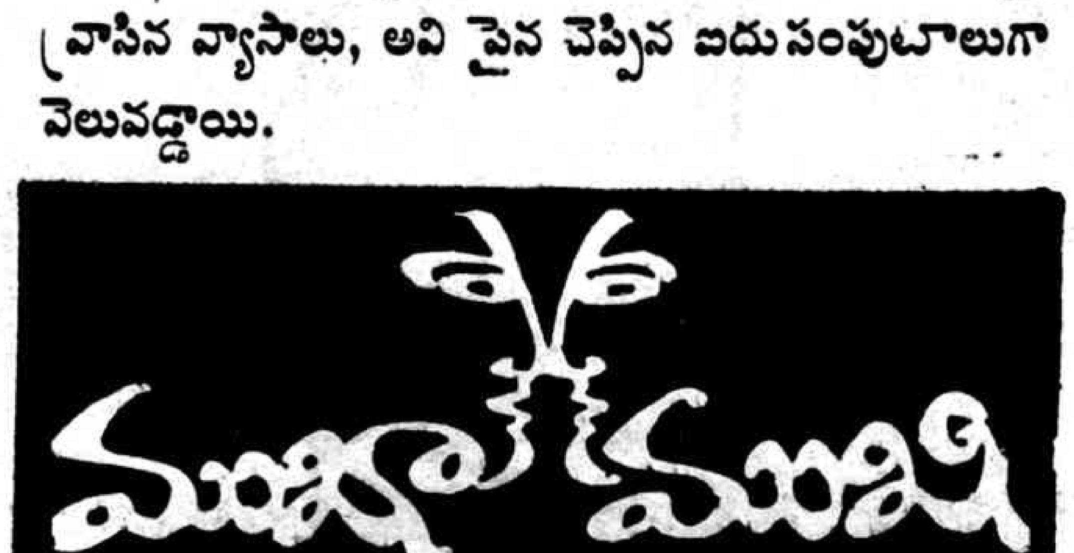

రయ్య వెళ్ళగానే ఇంటి యజమాని అప్పుడే స్నానం చేసి వీధి అరుగుమీద కూర్చుని వున్నాడు.

చేతులు కట్టుకుని ఎదురుగా నిలబడ్డ కొమరయ్యను "నీదీ ఊరు కానట్టుంది. ఎక్కడి నుంచి వచ్చావు?" అడిగాడాయన.

"ఉప్పరి పని చేస్తం దొర. పనులుంటాయేమో అరుసుకుందామని వచ్చినం. మేం పాతికమందిమి రాత్రి వచ్చినం" అన్నాడు కొమరయ్య వినయంతో.

"కూలీకి ఇంత దూరం వచ్చారా?"

"అవు దొర. మొన్నటిదనుక రోడ్డు ఏసినం. అది అయింది."

కొంతసేపాలోచించాడు ఆయన. "నేను రెండు పెంకిటిళ్ళు కట్టాలనుకుంటున్నాను. ఇటు రెండు గదులూ, అటు రెండు గదులూ, మధ్య పెద్ద సావిడి, ముందువైపు వసారా, వెనుకవైపు ఒక వసారా- అందులోనే భోజనాలు వంట యిల్లూ అడ్డ గోడలతో అమర్చాలి. ఈ రెండిళ్లకూ ఇటికెలక్కర్లేదు. గడలతో పెండె కట్టి మట్టి ముద్దలతో గోడలు పూయాలి. మధ్యలో రెండు స్థంభాలు పాతి నిలువుగా రెండు కడ్డీలు వేసి తడకలు వెయ్యాలి. దాని మీద పెంకు కప్పాలి. దర్వాజాలు చేయించి పెట్టాను. మీరు ఎన్నాళ్ల కడతారు? కూలి ఎంత?"

కొమరయ్య ముందుకు వచ్చాడు. "మేం ఆడా మగా

కలసి పాతికమందిమి వుండాము. రోజు కూలి సేసు కోండి. ఆడ కూలీకి ఎనిమిది రూపాయిలు, మగ కూలీకి పన్నెండు. పని అయినంక ఇనాంలు ఇయ్యండి."

"అబ్బో! చాలా చెప్పావు."

"మీ మాట సెప్పండి."

"ఈ ఉరి ధరలు అంత లేవు. మగవాడికి ఆరు, ఆడదానికి నాలుగు. ఆఖరు మాట కూడా ఇదే."

కొమరయ్య "ఆలోచన సేసి సెప్ప బాబయ్యా" అంటూ వెనక్కు తిరిగాడు. అతడు ఊరి బావి దగ్గరకొచ్చి నీళ్లల్లోకి చూశాడు. చాలా లోతుంది బావి. "మట్టి కలపడానికి చాలా నీళ్ల తోడి పొయ్యాల. కూలి తక్కువ ఇస్తనంటడు" అనుకుంటూ చెట్టు కింద వాళ్లను కలిసాడు. అడవొచ్చేసరికి ఆడ కూలీలు రొట్టెలు చేశారు. కొమరయ్య రాగానే అందరూ రొట్టె తినడానికి కూర్చున్నారు.

"ఈ ఊళ్ళో పని దొరికితే వుందామా?" అడిగాడు కొమరయ్య.

"ఏం పని? ఎన్ని దినాలు? ఎంత కూలి?" నలుగురయిదుగురు ఒక్కసారే తింటున్న రొట్టెను వదిలిపెట్టి ముఖాలు పైకెత్తారు.

"పెండె కట్టిన మట్టిళ్ళు రెండు కట్టాలంట ఈ ఊరి పెద్దకు. రెండు నెలలకు పైగా వుండాలె."

"కూలి ఏమిస్తడు?"

"ఆడ కూలీకి నాలుగు, మగ కూలీకి ఆరు కంటె ఇవ్వనన్నడు."

"అదయిన మంచిదె కద? మన మిప్పుడెక్కడికి పోవాలె? ఎవరిస్తరు పని?"

* ఇంకా ఏమైనా వున్నాయా?

జవాబు: విశాలాంధ్ర ఏర్పడినప్పుడు రాయలసీమ కోస్తా జిల్లాలు తెలంగాణా ఏకమైనప్పుడు వీరందరికీ భావ సమైక్యత లేక ఒకరినొకరు కించపరచుకొనే సందర్భంలో నేను తెలంగాణా కోడలిగా తెలంగాణాలో విద్యా, వైజ్ఞానిక, సాంఘిక, రాజకీయ, సాంస్కృతికంగా తెలంగాణాను జాగృతం చేసిన పది మంది జీవిత సంగ్రహాలను 'తేజోమూర్తులు' పేరిట చిత్రించాను. బాల సాహిత్యంలో ఇందిరా ప్రియదర్శిని జీవిత చరిత్ర రచించాను. నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్ వారి కోరికపై 'యు అండ్ యువర్. ఫుడ్'ను మీరు- మీ ఆహారంగానూ 'స్టోరీ ఆఫ్ మహాత్మాగాంధిని' గాంధీజీ జీవిత చరిత్రగాను అనువదించాను.

* అప్పటికీ, ఇప్పటికీ మీ సాహిత్య దృక్పథంలో మార్పు ఏమైనా కలిగిందా?

జవాబు: వాస్తవికతలో, సాంఘిక స్పృహ ఉన్నప్పటికీ, మౌలికమైన సిద్ధాంతాలలో మార్పు లేదు.

* తర్వాత మీ అయిడియాలజీ గురించి చెప్పండి?

జవాబు: స్త్రీకి స్వాతంత్ర్యం అవసరమే కాని బాధ్యతను కూడా గుర్తుంచుకోవాలి. స్వాతంత్ర్యం అనేది ఒకరు ఇచ్చేది, యాచిస్తే వచ్చేది కాదు. కష్టపడి సాధించాలి. ఇవే నా రచనలలో ప్రతిఫలించేవి. అదీగాక నాకు స్త్రీ పురుషుల భావ సమైక్యత మీద నమ్మకం వుంది. స్త్రీ పురుషులు విడివిడి వ్యక్తులు కారు. ఒకటే యూనిట్ అని నా నమ్మకం. ఇద్దరూ కలిసే అభ్యుదయం సాధించాలి. ఒకరి పరువు ప్రతిష్టలకు మరొకరు బాధ్యత వహించాలి. ఈ సిద్ధాంతం అప్పుడూ, ఇప్పుడూ కూడా వర్తిస్తుంది.

* స్త్రీలు కేవలం వంట ఇంటి సాహిత్యాన్ని మాత్రమే సృష్టించారనీ, శాశ్వత విలువలున్న సాహిత్యాన్ని సృష్టించలేదని అపవాదు వుంది. నిజమేనా?

జవాబు: అది అందరిపట్ల నిజం కాదండీ. కొందరు శాశ్వత విలువలు కలిగినవి కూడా రచించారు. అంతేకాక విప్లవ రచనలు చేసినవారు కూడా వున్నారు.

శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవితో

సి. సుజాత చేసిన ఇంటర్వ్యూ ఇది.

* సెక్స్, హారర్ రచనలు స్త్రీలు చేయడం చూస్తున్నాం? మీరు ఏమంటారు?

జవాబు: చేస్తున్నమాట నిజమే. వారి వారి అభిరుచులను బట్టి వాళ్ళు వ్రాస్తున్నారు. అది ఆరోగ్యకరం కాదని నా అభిప్రాయం.

* మీరు కవిత్వం జోలికి పోకుండా వచన రచనే ఎందుకు ఎంచుకున్నారు?

జవాబు: విషయమైన విద్య, విషయంలో వైవిధ్యం, వచన రచనలోనే సాధ్యపడుతుందని భావించడం వల్ల వచన రచనను ఎన్నుకున్నాను.

* మీరు సాహిత్య సృష్టి కాక సాంఘిక సేవ ఏమైనా చేశారా?

జవాబు: చేశాను. 1935లో స్నేహితురాలు శ్రీమతి యల్లాప్రగడ సీతాకుమారి గారితో కలసి హైద్రాబాద్‌లో మధ్య తరగతి స్త్రీలతో కలసి ఆంధ్రా యువతి మండలిని స్థాపించాను. 15 సంవత్సరాలు సెక్రటరీగా, రెండు సంవత్సరాలు ఉపాధ్యక్షురాలిగా పనిచేశాను. విశాలాంధ్ర అవతరణం తర్వాత హోమ్ మినిష్టర్ గారి సహకారంతో మూడు సంవత్సరాలు 'జైల్ విజిటర్'గా వున్నాను.

* మీరు ఏమైనా బహుమతులు పొందారా?

జవాబు: 1964లో 'గృహలక్ష్మి స్వర్ణ కంకణం' బహూకరించబడింది. కేంద్ర, రాష్ట్ర స్థాయిలో ఫిల్మ్ ఎవార్డ్ సంఘాల్లో సభ్యురాలుగా వున్నాను. 1958 నుండి 1966 వరకు లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్‌లో నామినేటెడ్ మెంబర్‌గా వున్నాను. 1974లో రాష్ట్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు లభించింది. 1974లో బాల సాహిత్య రచనకు 'బాల బంధు' అవార్డు వచ్చింది. 1982-83లో నా నూరు కథల సంపుటి 'స్వర్ణ కమలాల'కు ఒకేసారి కేంద్ర, రాష్ట్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డులు లభించాయి.

* యువ రచయిత్రులకు మీ సందేశం ఏమిటి?

జవాబు: భావ దారిద్ర్యం లేకుండా రచనల కంటే గ్రంథ పఠనం చేయాలని నా హితవు.

- సి. సుజాత

"ఎంత దూరమని పోతం?"

అందరి ముఖాలు చూశాడు కొమరయ్య. పనికోసం విలవిల్లాడుతున్నారు. ఎంత కూలి ఇచ్చినా చేసేటట్టే వున్నారు. కడుపులు ఆవురావురు మంటున్నాయి.

"సూడు కొమరయ్యన్నా. తెల్లారగనే వెళ్ళి మాట్లాడిరా. నీ మాటలు మేమందరం వినోటోళ్లమే గద! నాలుగు రూపాయిలొస్తే ఎంత పనైన సేస్తం. నీవు మాతో కూడా వుంటే సాలు."

కొమరయ్య కళ్ళు మిలమిల్లాడాయి., తనకంటె కూడా గంజి నీళ్లకు లేని వాళ్ళు వాళ్లంతా. తనకు ఊళ్లో స్వంత గుడిసెయిన వుంది. వాళ్లవి చెట్టు కింద బతుకులు. తన కొడుకయినా నెలకు రెండు రూపాయిలిచ్చి అక్షరాలు పొరుగూరు వెళ్ళి నేరుస్తున్నాడు. వాళ్ల పిల్లలు పుల్లలేరుకొచ్చి అమ్ముకుంటున్నారు చారెడు గింజల కోసం.

మరునాడు వెలుగు చూస్తూనే కొమరయ్య లేచి ఊరి పెద్దను చూడడానికి వెళ్ళాడు. ఆయన వాకిట్లోకి రాగానే లేచి నిలబడ్డాడు చేతులు నలుపుకుంటూ.

"నిన్నటి కూలీ మనిషివేనా? ఏమాలోచించావు మీ వాళ్లతో?"

"బాబయ్యా. మేమింత దూరం వచ్చినమని అడుగుతున్నం గాని- మీరిస్తమన్న కూలి చాలదు. ఐదయిన ఆడ కూలీకి ఇప్పించండి. ఏడు మగవాడికియ్యాల. అంతకంటె తగ్గమంటున్నరు. పేద వోళ్లతో బేరాలు సేయకండి బాబయ్యా."

ఊరి పెద్ద ఆ సాయంకాలానికి వచ్చి కనబడమన్నాడు.

ఊరి పెద్దకు ఇంటి పరిస్థితులు ఏ రోజుకారోజుకు గండంగా వుంది. కొడుకు లిద్దరికీ పెళ్లయింది. అక్కడికి నాలుగుమైళ్ల దూరాన వున్న మెట్టపైరు చూడడానికైనా కొడుకులు వెళ్లరు. కోడళ్ళు వాకిలి ఊడవటానికయినా రారు. ఇంటి ఇల్లాలు వండి వార్చి పెట్టడానికే పన్నెండు గంటలు చేస్తుంది. అంగణమంతా ఊడ్చి, పేడ కలాపి చల్లి, ముగ్గు పెట్టి, గొడ్ల దగ్గర బాగు చేసి పాలు తీస్తుంది. జొన్నలు తొక్కి కుడితి తొట్లో ఒంపుతుంది. ఆమె దగ్గా, ఆయాసం మనిషి. పడుతూ లేస్తూ పెరట్లో కూరలు తెచ్చి వంట మొదలుపెడుతుంది. పెరట్లో పందిరి కింద వంట. జొన్నన్నం వండి, దోసకాయ పులుసు చేసి అక్కడే ఒరుగుతుంది. వచ్చిన వాళ్లకు కంచంలో వడ్డిస్తుంది. ఆడపిల్లలు పనిలో కాస్త ఆసరాగా వుంటారు. ఇద్దరు మగ పిల్లలు మిరప చేసు దగ్గర కాపలా వుంటారు.

వీడ్కోలు

ఎంత సుందరమీ మృత్యువు?
ఎంత విస్తృతమీ మృత్యువు!
కన్నీళ్ళే రాని కళ్ళు
వేదనే లేని గుండె
ఆలోచనే లేని మేధ
అంతులేని విశ్రాంతిలో ఒదిగిపోయి
మమతలు బాంధవ్యాలు భావనలు
జ్ఞాపకాలై మిగుల్తాయి
మరణం చాల గొప్పది
మందుతున్న కాలం దాన్ని ఆపలేదు
మానని గాయాలకు మంచి మందు
చితి వంటి బ్రతుక్కి
అందమైన ముగింపు
ఆత్రతతో — ఆప్యాయతతో
వీడ్కోలు

—వాణీరంగారావు

ఇంటి యజమాని భార్య బాధ చూడలేదు. కొడుకు లను మందలించలేదు. కోడళ్లను అత్తకు సహాయం చేయమని అడగలేదు.

"నన్ను మా వోళ్లింటికి పంపండి. నెల వుండి వస్తా." అంటుంది భార్య.

ఆమె వెళ్లితో పొయ్యిలో పిల్లి లేవదు. ఆ పన్నెండు గంటలకయినా జొన్నన్నం కంచంలోకి రాదు.

యజమాని ఏం చెయ్యలేక ఊరికే ఇటూ అటూ తిరుగుతాడు.

అతడికి ఎంత ఆలోచించినా కొడుకులను వేరే వుంచడం తప్ప, మరొక ఆలోచన రావడం లేదు. ఎంత తొందరగా ఇళ్ళు కట్టించి వేరే వుంచితే ఆ యిద్దరు కొడుకులకూ అంత మంచిదని ఒక నిర్ణయానికి వచ్చాడు. కూలీ దగ్గర రూపాయి తేడా వస్తున్నది. పాతిక మందికి పాతిక రూపాయిలు ఎక్కువగా రోజుకు ఇవ్వాలి. కాని తప్పదు.

కొమరయ్యను చూడగానే "మీ వాళ్ళంతా ఏమంటున్నారు?" అడిగాడు.

"అంతకు తగ్గమంటున్నారు బాబయ్యా."

"సరే, కానీ. రేపు తెల్లారకుండా మొదలుపెట్టాలి- మంచి గడియలు దాటకుండా. పనిముట్లున్నాయా మీకు?"

"మా దగ్గరెక్కడివి బాబయ్యా?"

"సరేలే. అటక మీది నుంచి దింపిస్త. నాలుగో జాముకే ఇక్కడుండాలె అందరు."

"సరే బాబయ్యా!"

కొమరయ్య చెట్టు కింద అందరినీ కూర్చోబెట్టుకుని చెప్పాడు. అందరూ సంబరపడ్డారు. "మరి రెండు మూడు నెలలయిన ఇట్ల గడుస్తయి కద?" అనుకున్నాడు. రొట్టె తిని చుక్కలు చూసుకుంటూ పడుకుంటే ఎంతో సేపటికి గాని కళ్లు మూతలు పడలేదు.

నాలుగో జాముకు లేచి కడవలో వున్న నీళ్లతో ముఖాలు కడిగారు. చాపలు చుట్టుకుని, ఎవరి గంప వారు తలకెత్తుకుని ఊరించే ఆశలతో- ఊసులాడుకుంటూ బయలుదేరి ఊరి పెద్ద ఇంటికి వచ్చారు.

అప్పటికే పక్క ఊరి పురోహితుడు వచ్చాడు. దీపం వెలిగించి పాలేరు వెంట రాగా యజమాని భార్యతో బయలుదేరి ఇళ్ల స్థలానికి చేరుకున్నాడు.

పారలు, గంపలు, గునపాలు మరో పాలేరు తెచ్చి పెట్టాడు.

యజమాని చెప్పినట్టుగా ముగ్గుతో గీతలు గీశాడు కొమరయ్య. ఇద్దరు కూలీలు పురోహితుడు చెప్పిన చోట తవ్వారు. యజమాని ఒక రాయి వేశాడు. ఆయన భార్య పసుపు కుంకుమ చల్లి కొబ్బరి కాయ కొట్టింది.

తెల్లవారగానే కూలీ జనమంతా గంపలు పెట్టిన

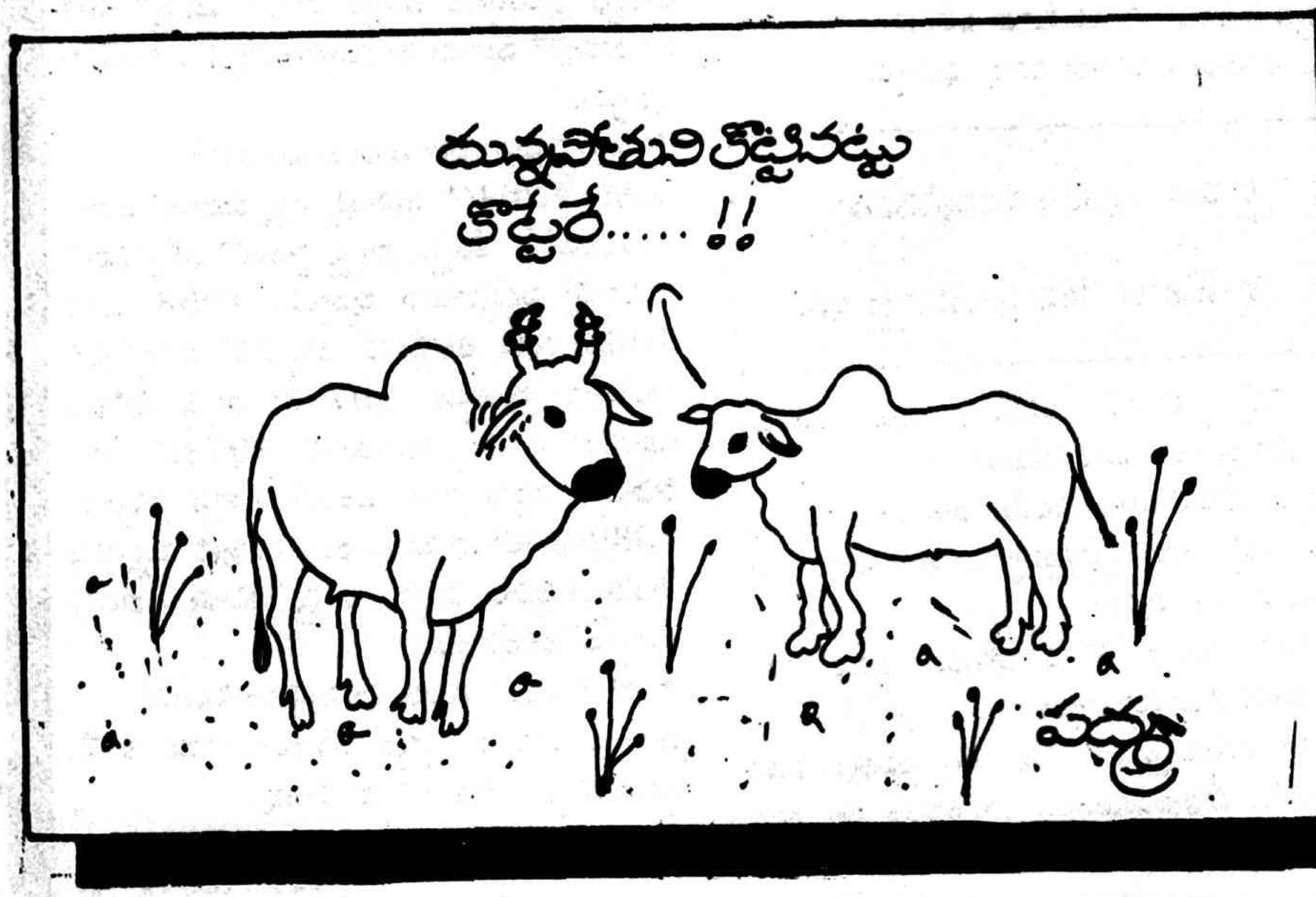

చోట కెళ్ళి ఒక్కొక్క రొట్టె తిని పని మొదలు పెట్టారు. కొందరు నీళ్ల తోడడానికి వెళ్లారు. ఆడ కూలీలు నీళ్ల మొయ్యడానికి చీరెలు పైకి కట్టే చుట్టలు తల మీద పెట్టుకుని కడవలతో వెళ్లారు. గీత పాడుగునా కొందరు తవ్వుతున్నారు. కొందరు మట్టి తట్టలు మోసి కుప్ప చేస్తున్నారు. కొందరు క్రరలు పాతుతున్నారు.

పదిహేను రోజులకు పెండె కట్టడం తయారయింది. యజమాని దగ్గరుండి పని చూసుకుంటున్నాడు. ఏ రోజు కూలీ డబ్బులు ఆ రోజు కొమరయ్య చేతికిస్తున్నాడు. కొమరయ్య యజమాని వెళ్ళిన తరువాత ఆడ కూలీలకు నాలుగు రూపాయిలూ, మగ కూలీలకు ఆరు రూపాయిలూ చేతిలో వేస్తున్నాడు. పొద్దు దిగంగానే కూలీలు పని మీది నుంచి దిగి సంతోషంగా కూలి డబ్బులు మూట కట్టుకుంటున్నారు.

ఆ మరునాటి నుంచీ మట్టి కుప్పలో నీళ్ల పోసి వేళ్ళతో తొక్కి అడుసు తయారుచేస్తున్నారు కొందరు. ఆడ కూలీలు నీళ్ళు అందిస్తున్నారు. కొమ రయ్యతో సహా గంపలతో తెచ్చిన అడుసు ముద్దలు చేసి పెండెల క్కొట్టి గోడలు లేపటం మొదలుపెట్టారు. వేళ చూసుకుని కులీలు పని మీది నుంచి దిగుతున్నారు సంబరంతో రొట్టెలు తింటున్నారు.

పడుకునే ముందు "కొమరయ్యన్న కడుపు సల్లగ ఈడికి తెచ్చి మన కడుపులు నింపుతున్నడు" అని తలచుకుంటున్నారు.

రెండు ఇళ్ళూ కట్టి పూర్తి చేయడంలో ఆలస్యం జరగలేదు. యజమానికి తృప్తిగా పని జరిగింది. అందరికీ భోజనాలు పెట్టించాడు. వాళ్లకు ఇనాములిచ్చాడు.

కొమరయ్య తన తండాను మళ్లీ బయలుదేరదీశాడు. ఒక చోట నాట్లు వేయించాడు. ఒక చోట కలుపు తీయించాడు. మరోచోట కాలువలు తవ్వించాడు. ఎక్కడయినా కొమరయ్య కూలీ వసూలు చేస్తున్నాడు. అందరికీ పంచుతున్నాడు.

ఒకనాడు మల్లన్న తోటకూలీని కొమరయ్య లేనప్పుడు పిలిచి" నాకేటో అనుమానంగా వుందిర. ఈడు మనకు కూలీ సరింగ ఇస్తున్నాడా?" చెవిలో ఊదాడు. వాడికీ అనుమానం కలిగింది. అనుమానమేకాని ఆధారం దొరకటం లేదు.

పది రోజులయ్యేసరికి ఈ అనుమానం అందరిలోకీ పాకింది. కాని కొందరింకా "ఆడి వెయ్యబట్టే మనం కడుపునిండా రొట్టె తింటున్నాం' అనుకుంటున్నారు. ముతకవయినా మారు బట్టలు కొనుక్కో గలిగారు. అంతటికే తృప్తి. కడుపులోకి తిండి-ఒంటి నిండా గుడ్డ.

కొమరయ్య పని జోరుగా వుంది. హుషారుగా మాట్లాడుతున్నాడు. తన చేతికింద కూలీ జనమున్నారు. తన మాట కెదురు లేదు. ఒంటరిగా ఉన్నప్పుడు డబ్బులు లెక్కబెట్టి సంచిలో పెట్టుకుంటున్నాడు. ఈ పని అయిపోతే మరో చోటికి వెళ్ళాలన్న ఆలోచనలు చేస్తున్నాడు.

ఒక ఊర్లో నాగార్జున సాగర్‌లో నుంచి నీళ్ళు రావడానికి కాలవలు తవ్వటానికి మాట్లాడటానికి వెళ్లాడు. అతడు వచ్చే సరికి పొద్దుపోయింది. హోటల్లో తిని ముంతెడు గుడుంబా తాగివచ్చాడు. మత్తులో ఉండి చాప పరచుకుని పడుకున్నాడు.

తెల్లవారి అతడు లేచేసరికి పాతిక మందిలో పది మంది లేరు.

'మల్లన్న వాళ్లేరి?" ఇటూ అటూ చూశాడు.

"మల్లన్న ఇంటికి బోతనని
బయటకి వెళ్లగనే
మేమొస్తమని ఆళ్ల కూడా
ఆడెంట పోయినారు"

ఉన్నవాళ్లు చెప్పారు.

"మళ్లీ ఎప్పుడొస్తరు?"

"ఆ మాట చెప్పలే"

జీవితం

నీతి నియమాల నడుమ నలుగుతూ
నెప్పని కన్నీళ్ళూ చిక్కని చిరునవ్వూ
రుచి చూస్తూ
బొమ్మా బొరుసూ రూపాల్ని మార్చి
మార్చి ధరిస్తూ
పడి లేచే కెరటంలా నడకలు సాగిస్తూ
తూర్పు పడమరల్లో పుట్టుతూ గిట్టుతూ
సాగే నిరంతర ప్రయాణం జీవితం

—'చెన్న కేశవ'

కొమరయ్య మేస్త్రీ గంగులు మాదిరిగా కూలీల మీద పెత్తనం చేస్తూ అప్పుడప్పుడు ఆగిపోయే గడియార మొకటి కొనాలనుకుంటున్నాడు. ఇంటి దగ్గర పిల్లకు మనువు కుదిరిందని కబురు వచ్చింది. కాలవల తవ్వక మయిన తరువాత డబ్బు తీసుకుని వస్తానని ఇంటికి కబురు చేశాడు.

కొమరయ్య ముఖం వేలాడిపోయింది. చేతిలో వున్న కూలీలు జారిపొయ్యారు. మళ్ళీ కొత్త వాళ్లని కూడగట్టుకోవాలి "ఆలస్యమయితే మరొకడొస్తడు" అన్న భయం

ఆ రోజంతా ఇటూ అటూ తిరిగాడు. తెల్లవార కుండానే తన సామాను తీసుకుని వెళ్లిపోయాడు.

ఆ మిగిలిన పద ముగ్గురూ ఒక చోట చేరారు. మాటల్లేకుండా ముఖాలు చూసుకున్నారు కొంత సేపు.

"ఏమన్నా ఈ ఉళ్లో పని లేదు. ఎక్కడికి పోదం మరి. ఈడ కూకోని ఏం తింటం? ఏమన్నా, ఏమంటవు?"

'పోదం సరే. ఎటు పోదం?"

"పోతుంటే ఏదయినా పని దొరకదా?"

'ఆనకాల మొచ్చింది. ఏదయినా పని దొరుకుద్ది" ఇంకొక దందుకున్నాడు.

"పోదం నడవండి ఈడ కూకోని సేసేదేముంది?"

అక్కడక్కడ ఆగుతూ నడిచి నడిచి ఓ గ్రామం చేరుకున్నారు. అక్కడందరూ చేసుకునేవాళ్లే గాని పని చేయించుకునేవాళ్లు లేరు. ఉసూరు మంటూ ఆ గ్రామం దాటారు. ఎంత దూరం నడిచినా నాలుగు రోజులూ ఐదు రోజులూ కూలీ దొరికేది. ఆ తరువాత గంపలు తలకెత్తుకుని మళ్లీ ప్రయాణం. రెండు నెల లయ్యేసరికి యాదయ్య కుటుంబం ఒక్కటే మిగిలింది.

"మనం కూడ ఇంటికి పోదమయ్యా. పోయి ఈ రూపాయలు పిల్లగాడికిచ్చి ముసల్ది ఎట్టుందో సూదామయ్యా' అందరూ పోగానే బక్కమ్మకూ పోవాలనిపించింది.

"ఇంటికి పోదామింటవుగాని ఆడ ఇల్లుందా? పూరి గుడిసెకయిన జాగా లేదు. గుడిసె కట్టటానికి డబ్బు లేయే?"

ఏ సెట్టుకాడుంటే అదే గూడు. అదే గుడిసె. ఆడికే పోదం.'

యాదయ్య మారు మాట్లాడలేక బక్కమ్మ చెప్పినట్టే చాపచుట్టి చంకన బెట్టుకుని పిల్లను బుజమ్మీది కెక్కించుకుని అడుగులేశాడు. బక్కమ్మ గంప నెత్తి మీద పెట్టుకుని వెంట నడిచింది. దారిలోనే ఒక గ్రామం తగిలింది. ఆ ఊర్లో రెండు రోజులుండి తిరగ్గా ఇద్దరికీ పని దొరికింది. ఆడ కూలీకి ఎనిమిది రూపాయి లిస్తామన్నారు. మగవాడికి పది రూపాయలు.సంబరంగా ఇద్దరూ పనిలోకి దిగారు. ఊరిమాట మరిచి.

ఇరవై రోజులు పని చేసేసరికి యాదయ్యకు సాయంత్రానికల్లా గుడుంబాముంత అందుకోవాలనిపించేది. తాగి ఇంటికొచ్చేసరికి చేతిలో ఐదు రూపాయలు మిగిలేవి. ఇద్దరి మధ్య మాటా మాటా పెరిగేది. రెండు దెబ్బలు కూడా బక్కమ్మ రుచి చూసేది.

అక్కడ పని నాలుగు నెలలు సాగింది. ఊరికి వెళ్లగానే ముసల్ది కనబడలేదు. "అయ్యా నేను కూడ మీ యెంటొస్త. ఈడ పని లేదు. అవ్వకు రెండు రోజులు జొరం కాసింది. గంజి తాగలేదు. తెల్లారికి కట్టెయిపోయింది. మన శాయన్న సాయపడ్డడు. నాకేం తెల్దు ఏడ్చుకుంటూ శాయ్యన్న కాడికి పోయిన" అన్నాడు పన్నెండేళ్ల పోరిగాడు.

నాలుగు రోజులయిం తరువాత కొడుకును కూడా తీసుకుని బయలుదేరి, చేరుకున్న ఊళ్ళో రచ్చబండ దగ్గర జనం మూగి వున్నారు. ఘర్షణలూ, తగాదాలు దూకుడు మాటలూ జరిగాక - రచ్చబండ ఖాళీ అయింది. ఆ రాత్రి అక్కడ కునుకు తీశారు యాదయ్యా బక్కమ్మా పిల్లలతో.

తెల్లారుతూనే బక్కమ్మ యాదయ్యను లేపి "రేత్రి ఆళ్ళ మాటలు విన్నావా?" అడిగింది.

"ఏంది?"

'పేదోళ్లకు గుడెసెలేసుకోటానికి సెబుత్వమోరు జాగా లిస్తరంట"

"జాగా లిస్తరా? గుడిసె యేసుకోటానికి?" అతడి ప్రశ్నలో ఆశలేదు - ఆతురత లేదు. రేపటి ఆలోచన లేదు. కూలీ చేసిన డబ్బుల్లో తల్లి చావుకు సాయపడిన శాయన్నకు కొంత డబ్బిచ్చాడు. గోచీ పెట్టుకుని ఓ చింకి బట్టపైన వేసుకుని తిరిగే కొడుక్కు ఒక పంచె, చొక్కా కొన్నాడు. తనొక మారు పంచె కొనుక్కున్నాడు. పిల్లదానికి గుడ్డ లేదు. కొందామంటె డబ్బు లేదు. ఆదుక్కొని తెచ్చుకున్న గొను పీలికలయింది- రొట్టెకు పిండి ఆ రోజుక్కూడా చాలదు.

ఊరంతా తిరిగి కూలీ సంపాదించాలి. ఆ డబ్బులతో మరునాటికయినా కడుపు నిండా రొట్టె తినాలి.

"ఎందే జాగా అంటవు?" నిర్లిప్తతతో మెల్లగా గొణిగాడు.

"గుడిసేసుకోడానికయ్యా"

"అందరికీ ఇస్తరా?"

"ఇస్తరంట లేనోళ్లకు"

యాదయ్యకు నవ్వొచ్చింది. పట్టరాని నవ్వొచ్చింది.

"గుడంబ దొరుకుతులేదు. ఆడి మంచి మడిసిని మారిపోనావు. సెతిదానికీ నవ్వుతవు.

జాగా దొరికితే గుడిసేసుకోని ఉండచ్చు గదయ్యా?" అంది.

మళ్ళీ ఒక వెడద నవు నవ్వాడు యాదయ్య.

"గుడిసెలెవరికి? కూడు గుడ్డా ఉన్నోళ్లకే పిచ్చి దానా? కడుపుకు గంజిలేకపోతే జాలి ఉండదా? మడిసి బతుకుతాడా? బతికినంత ఒంటికి గుడ్డ, గుడ్డ దొరికి నంత గూడు, గూడుంటే బతుకుతనా? గుడ్డను క్కుంటే సాలా? ముందుగల కడుపుకు కూడు యెతుక్కోవాలి మనం. ఈ ఉళ్లో పనిలేకపోతే గూడు కట్టుకుని ఏం తింటవు? పిల్లగాండ్ల కేం పెడతవు? యేడ తిండి దొరికితే ఆడికి పోయేటోళ్లం- మనకు ఈడ జాగా ఏం చేస్తవు?"

"సర్కారోళ్ల ఇస్తమంటె మనం తీస్కుంటే తప్పా?"

తల అడ్డంగా తిప్పాడు యాదయ్య." సూడు కడుపుకు తిండి ఉన్నోళ్ళ గూడు కట్టుకుంటరు. మనం తిండికి లేక పని ఎతుక్కుంటూ ఊళ్ల తిరుగుతున్నం. పని ఏడ ఉంటే ఆడికి పోతున్నాం. కూలి సేసుకుని కడుపు కింత తింటున్నాం. పాత పేగులయిన చుట్టుకుంటున్నాం. చెట్టు కిందయిన పంటున్నం. మన కిప్పుడు కూడు కావాలి. గుడ్డా గూడు అటెనక. మనది గంప సంసారం. ఈ తిరుగుడు సంసారానికి గూడెందుకంట? కడుపు మాడంగ - సుట్టుకోడానికి గుడ్డ ముక్క లేక గూట్లో కూకుంటవా? కూకుంటె సావ ముంటదా?"

ఎంత చెప్పినా బక్కమ్మకు అర్థం కావటం లేదు. "సర్కారోళ్ళు ఇస్తమంటె - ఒద్దంటడు పిచ్చోడు. ఈడితో యేగేదెట్టా దేవుడా? రేపు పిల్లగాడయిన గూడు కట్టుకుంటడేమో?" బతిమాలుకుంటున్నది యాదయ్యను. ఆమెకు చేతికందింది పోగొట్టుకుంటున్నట్లుగా బాధ కలుగుతోంది.

"నీకు తెల్దు. పోరిగాడు గూడు కట్టేదాకా జాగా ఉండదు. అది మనకు గిట్టుబాటు కాదు. ఈ ఉళ్లో ఇప్పుడు పనులు దొరకవంట. గంప సర్దుపోదం"

"ఏడకి?"

"కూలి దొరికే తానికి"

"కూడూ - గుడ్డా - గూడూ" సణుగుతూ మళ్లీ సంసారాన్ని గంపకెత్తింది యాదయ్యకు. ఆమె మనసులో జాగా దానిలో గూడు మెదులుతున్నది.

"ఈ జల్మకు గూడు లేదు. నడువదు. పొద్దెక్కిపోతది" యాదయ్య అదిలిస్తున్నాడు.

బక్కమ్మ అమాయకపు మనసుకు తెలియదు. ప్రభుత్వ మయినా అందరికీ జాగా లివ్వదనీ - వంద మందికి చెప్పి ఏ పది మందికో ఇస్తుందనీ - మిగతా వాళ్లకు ఆశలు కల్పిస్తుందనీ. ఆశలతోనే బతికే జనాన్ని తన చుట్టూ తిప్పించుకుంటుందని - తెలియని బక్కమ్మ అడుగులో అడుగులేసుకుంటూ నడుస్తోంది యాదయ్య వెంట. పాపం జాగా కోసం తిరగటానికయినా కడుపు లోకి కూడు కావాలని అనుకోటం లేదు. ●